

Zbigniew Nowacki
Wyższa Szkoła Kryminologii i Penitencjarystyki w Warszawie
[e-meil: zbigniew.nowacki@wskip.edu.pl]

Praca w ocenie skazanych

Abstrakt: Przedmiotem badań są oceny pracy dokonywane przez skazanych. Za narzędzie posłużył autorski Kwestionariusz Ankiety do Badania Oceny Pracy. Kontrolowano tendencję do przedstawiania się w nadmiernie korzystny sposób i nastrój badanych. Aby zweryfikować sformułowane hipotezy przyjęto metodę sondażu diagnostycznego oraz metody analizy statystyczno-porównawczej. Analiza czynnikowa wykazała, że ocena pracy nie sprowadza się do jednolitego wymiaru. Wyróżniono cztery czynniki, tj.: Rozwój Poczucia Własnej Wartości i Użyteczności, Zaspokajanie Potrzeb, Nadanie Sensu Więziennej Egzystencji oraz Kontakt ze Skazanymi. Wykazano m.in., że więźniowie zatrudnieni odpłatnie wyżej oceniali Rozwój Poczucia Własnej Wartości i Użyteczności niż skazani zatrudnieni nieodpłatnie ($p < 0,01$). Podobnie skazani zatrudnieni odpłatnie wyżej niż zatrudnieni nieodpłatnie oceniali Zaspokajanie Potrzeb ($p < 0,01$). Ustalono również, że więźniowie zatrudnieni poza terenem zakładu karnego (aresztu śledczego) wyżej oceniali Rozwój Poczucia Własnej Wartości i Użyteczności niż skazani zatrudnieni na terenie zakładu karnego (aresztu śledczego) ($p < 0,05$).

Słowa kluczowe: rozwój poczucia własnej wartości i użyteczności, zaspokajanie potrzeb, nadanie sensu więziennej egzystencji, kontakt ze skazanymi.

Zbigniew Nowacki
Higher School of Criminology and Penitentiary Science in Warsaw

Inmates' assessment of work

Abstract: The subject of the study is inmates 'assessment of work. The tool used for that purpose was the Questionnaire for Work Assessment devised by the author. The inmates 'tendency to present themselves in an overly favourable manner as well as their mood were

checked. To verify the hypotheses formulated, the method of diagnostic survey and methods of statistical and comparative analysis were applied. The factor analysis shows that the assessment of work is not one-dimensional. The following four factors were distinguished: Development of Self-Esteem and Sense of Usefulness, Satisfaction of Needs, Giving Meaning to Prison Existence and Contact with Inmates. It was shown, among other things, that inmates who received payment for their work valued Development of Self-Esteem and Sense of Usefulness higher than those who did not get paid ($p < 0.01$). Similarly, inmates receiving payment rated Satisfaction of Needs higher than those who were not paid. ($p < 0.01$). It was also found that inmates employed outside penitentiary (or a pre-trial detention center) rated the Development of Self-Esteem and Sense of Usefulness higher than those employed in penitentiary (or a pre-trial detention center), ($p < 0.05$).

Key words: development of self-esteem and sense of usefulness, satisfaction of needs, giving meaning to prison existence, contact with inmates.

Wprowadzenie

W ostatnich latach obserwuje się znaczące upowszechnienie zatrudnienia skazanych w rozumianej szeroko przestrzeni więzienia. Dzieje się tak za sprawą implikacji ogłoszonego w kwietniu 2016 roku przez Ministerstwo Sprawiedliwości programu „Praca dla więźniów”¹. Realizacja programu sukcesywnie przekłada się na powstawanie nowych miejsc pracy dla więźniów. Zatrudnienie skazanych przynosi wymierne korzyści ekonomiczne, które z założenia są wykorzystywane między innymi do finansowania budowy nowych hal produkcyjnych lokalizowanych przy zakładach karnych i aresztach śledczych. Integralną częścią realizowanego programu jest utworzenie prawnych podstaw gwarantujących zwiększenie liczby podmiotów uprawnionych do nieodpłatnego zatrudnienia skazanych, a w konsekwencji upowszechnienie nieodpłatnego zatrudnienia skazanych². O znaczeniu pracy w więzieniu przekonuje fakt, że ustawodawca wskazuje pracę jako główny środek instytucjonalnego oddziaływania penitencjarnego³. Niniejszy artykuł wpisuje się w nurt prac badawczych zorientowanych na poznanie percepcji pracy przez skazanych. Ów sposób

---

¹ Program pracy więźniów Ministerstwa Sprawiedliwości, 28.04.2016, [on line] (dostęp: 1.08.2017), dostępny w Word Wide Web: www.rp.pl.

² Tamże.

³ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz. U. 1997 r. Nr 90, poz. 557 z późn. zm.), art.67 §3.

postrzegania może okazać się kluczowym dla powodzenia oddziaływań penitencjarnych, które w założeniu mają zmienić postawy skazanego. Praca, zwłaszcza ta odpłatna (najpełniej realizująca założenia resocjalizacyjne), jak żaden inny środek oddziaływania penitencjarnego, skrywa w sobie potencjał oddziaływania. Swoje walory może też ujawniać nieodpłatna praca – a to za sprawą możliwości aktywizowania mechanizmu uzasadnienia swojego zachowania – jako strategii zmiany postawy. Aby jednak tak się stało, musi zostać spełnionych szereg warunków. Wśród nich wypada wymienić dopasowanie oferty wychowawczej do wychowanka. Dopasowanie pozostające w związku z jej przyjęciem bądź odrzuceniem. Stąd wynika uzasadnienie rozpoznania ocen pracy dokonywanych właśnie przez samych skazanych. Ograniczone ramy artykułu ograniczają możliwość odniesienia się do treści aktów prawnych regulujących kwestie zatrudnienia skazanych w trakcie odbywania kary pozbawienia wolności. Kwestie te zostały opisane w literaturze przedmiotu. Zaś zasadnicze rozstrzygnięcia zawierają same akty prawne.

Praca w trakcie odbywania kary pozbawienia wolności - wartości cenione przez skazanych

Rozwój poczucia własnej wartości i użyteczności

Obserwacja zachowania więziennej zbiorowości nie dostarcza przekonujących argumentów o eksponowaniu przez skazanych chęci rozwijania poczucia własnej wartości. Wypowiedzi skazanych w obecności skazanych również nie upoważniają do optymizmu w tym zakresie. Obecność innych sprawia, że skazani nie ujawniają swoich rzeczywistych postaw. Mówią to, co wypada im powiedzieć: „Do więzienia nie przychodzi się, aby się dorobić”. Wypowiedzi w innym tonie, zwłaszcza gloryfikujące pracę jako taką, są zdecydowanie źle odebrane przez więźniów – najzwyczajniej nie na miejscu. W gruncie rzeczy nie ma w tym nic dziwnego, skoro dla wielu z nich praca jest zdecydowanie najmniej cenionym sposobem zaspakajania potrzeb. Kiedy jednak skupimy się ich zachowaniu, okazuje się, że pierwotne przypuszczenia nie zawsze odnajdują odzwierciedlenie w indywidualnych postawach więźniów. Pogłębiona analiza zachowania skazanych pracujących - zwłaszcza zespołowo, kiedy to wykonywanie konkretnej operacji złożonego procesu produkcyjnego, pozostając w związku z efektami pracy innych skazanych, przekłada się na wymierny wytwór produkcyjny grupy skazanych – skłania do refleksji. Owo wykonywanie

konkretnej operacji procesu produkcyjnego (praca konkretnego skazanego), może nabierać zupełnie innego znaczenia. Jest to jego własny wkład, za który jest osobiście odpowiedzialny (zwłaszcza) przed grupą odniesienia. Źle wykonana praca spowolni lub zatrzyma proces produkcyjny – spowoduje niezadowolenie skazanych. Dla wielu więźniów może to być zupełnie nowe doświadczenie. Sposób wykonywania pracy pozostaje w związku z jego więzienną reputacją, i w konsekwencji samooceną. Stąd troska o obsługiwaną maszynę (aby jej usterka nie zatrzymała produkcji) oraz rzetelne wykonywanie pracy. Niespodziewanie okazuje się, że nawet w więzieniu dobra praca może być wartością znaczącą, i jako taka, jest wręcz oczekiwana przez więźniów⁴. A zatem, praca - niejednokrotnie lekceważąco traktowana na wolności - w więzieniu może przyczyniać się do rozwoju poczucia własnej wartości, i po wtóre, uznania, że można i warto być użytecznym dla innych.

Zaspokajanie potrzeb

Rozważając kwestię zaspokajania potrzeb mam na myśli te, które pozostają lub mogą pozostawać w jakimś stopniu w związku z wykonywaną przez skazanych pracą. Ponieważ więzienie nie jest naturalnym środowiskiem życia człowieka, dlatego też zaspokajanie potrzeb nabiera problematycznego charakteru (odnośnie chociażby zakresu oraz stopnia zaspokojenia). Zagadnienie staje bardziej złożone za sprawą pojawienia potrzeb specyficznych dla skazanych przebywających w izolacji więziennej. Normalne jest natomiast pragnienie ich zaspokojenia. Dążenie do zaspokojenia podstawowych materialnych potrzeb jest oczywiste, i praca umożliwia ich realizację w zakresie pozostającym w związku z ograniczonymi środkami finansowymi. Kwestię uzupełniają ustalenia porządku wewnętrznego, które precyzują co i w jakich ilościach może posiadać skazany. Niemniej jednak ilościowe ograniczenia nie deprecjonują istoty wynagrodzenia za prace (co jednoznacznie podkreślali badani).

Pomimo, iż kontakty więźniów stanowią treść odrębnego podrozdziału, już teraz zostają wprowadzone za sprawą ich właściwości - stanowiące wartość samą w sobie, pośrednio otwierają perspektywy realizacji innych potrzeb. Wgląd w tabelę nr 15 rzuca pewne światło na złożoność zagadnienia. Opuszczenie: celi, oddziału, pawilonu czy też zakładu można rozpatrywać jako próbę kształtowania środowiska pierwszoplanowego. Z jednej strony może to być chęć oswobodzenia się, choćby krótkotrwałego, z narzuconego składu osobowego celi

---

⁴ Własna obserwacja autora.

mieszkalnej. Z drugiej strony, wyjście poza teren pawilonu, zakładu może być wyrazem unikania nieakceptowanych kontaktów (ze skazanymi, funkcjonariuszami) i/lub dążenia do sytuacji zawierających chociażby symptomy wolności (np. samodzielne pokonywanie drogi do i z pracy). Dzięki zatrudnieniu poza teren zakładu karnego skazani mogą zaspakajać potrzebę kształtowania relacji innych niż więzienne. Skomplikowana jest natura ludzka, częstokroć trudno jest odkryć rzeczywiste motywy pogoni za pracą. Częstokroć prozaiczne, niejednokrotnie trudne do odgadnięcia.

Nadanie sensu więziennej egzystencji

Nagromadzenie znacznej liczby przestępców na ograniczonej powierzchni więzienia, sprawia, że nie jest to miejsce ani przyjazne, ani bezpieczne. Wymaga od skazanych ostrożności oraz zachowania uwagi nie tylko w początkowym okresie izolacji więziennej. Przeniesienie człowieka w obce i wymagające środowisko implikuje koszty psychologiczne (zwłaszcza) nieodpornych więźniów. Dla pewnej części skazanych jest to trudna sytuacja. Aktywność słabszych więźniów skupia się na przetrwaniu w zbiorowości więzienia. Prawdopodobnie wielu skazanych nie zadaje sobie trudu, aby roztrząsać kwestię sensownego wykorzystania czasu w więzieniu. Po części wyjaśnia to próżność samych skazanych, którzy zdają się żyć „z dnia na dzień”. Po części wymiar czasu pozostający do końca kary. Ujawniają się znaczące różnice w ilości owego „czasu do zagospodarowania” (Tabela 2.). Niemniej jednak, wielu skazanych, chociażby przez wzgląd na bardzo odległy termin końca kary, powinna, i zapewne próbuje nadać sens więziennej egzystencji. Poszukiwanie sensu przybiera różne formy. Skazani niejednokrotnie próbują zaistnieć w nieformalnej strukturze podkulturowej. Pewna część skazanych rozwija swoje zainteresowania (hobbystyczne, artystyczne i inne). Niektórzy uzupełniają wykształcenie, zdobywają zawód. Inni nie przejawiają znaczącej aktywności. Korzyści płynące z wykonywania pracy mogą się ujawniać się na wielu płaszczyznach, i byłoby nadmiernym uproszczeniem sprowadzać pracę jedynie do zaspokajania materialnych potrzeb. Wykonywana w więzieniu, posiada walory cenione w jego przestrzeni. Ze względu na implikowane możliwości więźniowie cenią pewne rodzaje pracy. Osobliwe, że praca w więzieniu, w odróżnieniu do tej na wolności, nie musi przynosić ujmy skazanemu. Wprost przeciwnie, zaświadczać o jego możliwościach implikowanych chociażby pewną swobodą w zakresie poruszania się po terenie jednostki (a zwłaszcza poza zakładem) czy też osobliwie postrzeganego „dostępu do dóbr cenionych” – może być

czynnikiem pozostającym w związku z jego pozycją w hierarchii więźniów. Jest także alternatywą dla codziennej monotonii, marazmu. Umożliwia materialne wsparcie bliskiej osoby. Dostrzega się także skazanych, dla których praca wydaje się mieć znaczenie rzadko spotykane w więzieniu – dla nich praca sama w sobie może stanowić wartość. Jest jedyną wartością jaka im pozostała. Odrzuceni, zapomniani i zdani na siebie, już tylko za jej pośrednictwem próbują przekonać sobie i innym, że coś znaczą.

Kontakt ze skazanymi

Nie ulega wątpliwości, że w więzieniu kwestia kontaktów skazanych ma kluczowy charakter zarówno dla pozbawionych wolności, jak i funkcjonowania jednostki. Z przyczyn obiektywnie uzasadnionych administracja ogranicza kontakty do niezbędnego minimum, przemyślnie je organizuje oraz nieustannie kontroluje. Przyjęta strategia wynika z roli oraz zadań, jakie ustawodawca wyznaczył Służbie Więziennej. Przemawiają za tym także względy bezpieczeństwa funkcjonariuszy i pracowników jednostek penitencjarnych oraz samych skazanych. Jakże ważnym zagadnieniem pozostaje nieustanne przeciwdziałanie wzajemnej demoralizacji przestępców. W gruncie rzeczy skazani powinni utrzymywać kontakty w obrębie grup formalnych organizowanych przez administrację zakładu. Z punktu widzenia społeczeństwa jest to logicznie uzasadniona konieczność. Zdecydowanie inaczej kwestię ograniczania kontaktów w obrębie więziennej zbiorowości zdają się postrzegać skazani. Na próżno dopatrywać się u nich pogłębionej refleksji w kwestii ograniczeń kontaktów. Jako społeczność przeciwstawna administracji zakładu próbują na swój sposób zaspokajać własne potrzeby, w tym także potrzebę kontaktu z innymi osobami. Naturalnie, nie zawsze zgodnie z regulaminem i porządkiem wewnętrznym zakładu. Nawiązywanie kontaktów wykraczających poza formalne grupy nie jest łatwe, co nie znaczy, że niemożliwe. Pewnym sposobem na pokonanie trudności w tym zakresie jest wykonywanie pracy. Oczywiście nie każdej pracy. Niemniej jednak wykonywanie pewnych czynności jest nieuchronnie związane z przemieszczaniem się po terenie zakładu (czy choćby oddziału mieszkalnego), co znacząco ułatwia nawiązywanie kontaktów ze skazanymi. Dotyczy to zarówno kontaktów przypadkowych, jak również tych celowych. Pewne możliwości w zakresie kontaktów zdaje otwierać praca fryzjera, wydających posiłki czy choćby sprzątających. Niekwestionowane walory posiada praca w magazynie odzieżowym, bibliotece czy nawet w warsztacie remontowym. Wykonywanie wymienionych prac posiada pewien niekwestionowany walor,

albo zatrudniony skazany przemieszcza się w określonym rejonie, albo specyfika funkcjonowania zakładu sprawia, że jest to takie miejsce zatrudnienia, do którego doprowadza się więźniów w celu załatwienia różnych spraw bytowych (np. magazyn odzieżowy). Naturalnie należy zakładać, że nie jest to niczym nie skrępowany kontakt – wszak normą jest obecność nadzorującego funkcjonariusza. Jednak dobrze zorganizowany skazany, motywowany choćby naturalną ciekawością, charakteryzujący się wysoką gotowością do manipulacji, na podstawie luźno rzuconych słów zorientuje się np.: kto „zasilił zbiorowość więzienia”, może nawet dowie się w którym oddziale on przebywa. Takie otwarte więzienne newsy. Mała rzecz a cieszy. Po powrocie do celi jest o czym rozmawiać, bo przecież jakże często o to właśnie chodzi. Motywacja do kontaktowania się ze skazanymi może być bardzo zróżnicowana. Czasami jest to prozaiczna potrzeba pożyczania papierosów, innym razem chęć przekazania informacji, a niejednokrotnie naturalna potrzeba kontaktu z drugim człowiekiem. Potrzeba nasiloną dodatkowo regulaminowymi ograniczeniami oraz zakazami.

Metodologia badań

Głównym celem badania było rozpoznanie, jak skazani oceniają pracę wykonywaną w trakcie odbywania kary pozbawienia wolności. Cel badawczy zadecydował o postawieniu następujących problemów badawczych:

- Czy istnieje związek między wiekiem a ocenami pracy skazanych?
- Czy istnieje związek między czasem pozostałym do końca kary pozbawienia wolności a ocenami pracy skazanych?
- Czy skazani pracujący odpłatnie różnią się ocenami pracy od skazanych pracujących nieodpłatnie?
- Czy skazani pracujący poza terenem zakładu karnego (aresztu śledczego) różnią się ocenami pracy od skazanych pracujących na terenie zakładu karnego (aresztu śledczego)?

Badano następujące zmienne niezależne: wiek, czas pozostały do końca kary pozbawienia wolności, okoliczność wynagrodzenia (praca odpłatna/praca nieodpłatna), lokalizacja miejsca pracy (teren zakładu/poza terenem zakładu), ilość pobyków w izolacji więziennej. Zmienne zależne zostały wyodrębnione za pomocą analizy czynnikowej otrzymanych wyników badań i będą zaprezentowane w dalszej części artykułu.

Sformułowano następujące hipotezy badawcze:

H1. Skazani starsi wiekiem wyżej cenią pracę niż skazani młodsi wiekiem.

H2. Skazani o dłuższym czasie pozostającym do końca kary pozbawienia wolności bytu w warunkach izolacji więziennej wyżej cenią pracę niż skazani o krótszym czasie do końca kary.

H3. Skazani pracujący odpłatnie wyżej cenią pracę niż skazani pracujący nieodpłatnie.

H4. Skazani pracujący poza terenem zakładu karnego(aresztu śledczego) wyżej cenią pracę niż skazani pracujący na terenie zakładu karnego/aresztu śledczego.

W celu udzielenia odpowiedzi na postawione problemy badawcze i zweryfikowania sformułowanych hipotez przyjęto metodę sondażu diagnostycznego oraz metody analizy statystyczno-porównawczej. Odpowiednio do przyjętej metody zastosowano technikę ankiety oraz technikę wywiadu. Za narzędzie badawcze posłużył autorski Kwestionariusz Ankiety Praca w Ocenie Skazanych. Badani zajmują stanowisko wobec pytań i stwierdzeń zaznaczając odpowiednią cyfrę na 5-stopniowej skali Likerta. Kontrolowano także nastrój skazanych na jedenastostopniowej skali Likerta (*Jak się Pan dzisiaj czuje?*). Kwestionariusz ankiety zawiera także pulę pięciu pozycji upodobnionych do pytań skal weryfikacyjnych z inwentarzy osobowości, głównie skali „Kłamstwa” (KŁ) z MPI Eysencka⁵.

Przeprowadzenie badań zostało poprzedzone obliczeniem niezbędnej wielkości próby. Do obliczeń zastosowano wzór przybliżony, który ma postać⁶ :

$$n_b = \frac{N}{1 + \frac{4d^2(N-1)}{z_\alpha^2}}$$

gdzie:

N - liczebność populacji; d - maksymalny błąd szacunku.

Obliczenia:

N = 65769 (liczebność mężczyzn skazanych i ukaranych na dzień 31.12.2017)

d = 5% - jest to maksymalny błąd szacunku = 0,05

P = 0,95 – jest to współczynnik ufności

W takim razie: $\alpha = 1 - P = 1 - 0,95 = 0,05$

⁵ M. Choynowski, *Opracowanie polskiej adaptacji „Inwentarza osobowości” H. J. Eysencka*, „Biuletyn Psychometryczny” 1968, nr 2, s. 51–95; R. Drwał, *Osobowość wychowanków zakładów poprawczych*, Ossolineum, Wrocław 1981, s. 144–145.

⁶ J. Greń, *Statystyka matematyczna modele i zadania*, PWN, Warszawa 1975, s. 245.

Dla : $\alpha = 0,05$ $z_{\alpha} = 1,96$

$$n_b = \frac{65769}{1 + \frac{4 \times 0,05^2 (65769 - 1)}{1,96^2}}$$

$$n_b = 381$$

Pobrana próba badawcza powinna liczyć nie mniej niż 381 skazanych. Aby uzyskać próbę reprezentatywną dla populacji skazanych, zastosowano losowy dobór więźniów. Udział w badaniu był dobrowolny. Po uzyskaniu zgody skazanego na badanie, omówiono procedurę badawczą. Udzielono mu instruktażu odnośnie ustosunkowania się do stwierdzeń zawartych w ankiecie. Podkreślono potrzebę zastanowienia się przed udzieleniem odpowiedzi. Poinformowano osadzonych, że mogą na każdym etapie zrezygnować z uczestnictwa w badaniu. Starano się zadbać o odpowiednią jakość kontaktu badacz–badany. Badanie zwieńczyła krótka rozmowa ze skazanym, której celem było m.in. pozyskanie danych do analizy statystycznej.

W badaniu wzięło udział 526 skazanych ($N = 526$). Do analizy statystycznej wykorzystano wyniki badania 526 skazanych dorosłych mężczyzn nieuczestniczących w podkulturze grypserskiej. 49,8 procent badanych to skazani przebywający pierwszy raz w więzieniu, pozostali przebywali w izolacji kolejny raz (50,2%).

Tabela 1. Wiek

Badani		Wczesna dorosłość	Średnia dorosłość	Późna dorosłość
Skazani dorośli	M	25,79	41,07	64,29
	SD	2,93	7,59	2,21
	N	184	335	7
	%	35	63,7	1,3

Źródło: obliczenia własne. Wiek wyrażono w latach

Tabela 2. Czas pozostały do końca kary

Badani		Czas pozostały do końca kary pozbawienia wolności
Skazani pierwszy raz	M	43,05
	SD	92,42
	N	262
Skazani kolejny raz	M	42,13
	SD	78,45
	N	264

Źródło: obliczenia własne. Czas wyrażono w miesiącach

Tabela 3. Wykształcenie skazanych po raz pierwszy

	Częstość	Procent	Procent ważnych	Procent skumulowany
Podstawowe	56	21,4	21,4	21,4
Gimnazjalne	53	20,2	20,2	41,6
Zasadnicze zawodowe	87	33,2	33,2	74,8
Średnie	60	22,9	22,9	97,7
Wyższe	6	2,3	2,3	100
Ogółem	262	100,0	100,0	

Źródło: obliczenia własne.

Tabela 4. Wykształcenie skazanych po raz kolejny

	Częstość	Procent	Procent ważnych	Procent skumulowany
Podstawowe	76	28,8	28,8	28,8
Gimnazjalne	39	14,8	14,8	43,6
Zasadnicze zawodowe	102	38,6	38,6	82,2
Średnie	45	17,0	17,0	99,2
Wyższe	2	,8	,8	100
Ogółem	264	100,0	100,0	

Źródło: obliczenia własne.

W Zakładzie Karnym w Krakowie - Nowej Hucie (jednostka typu półotwartego) badano skazanych od 21 do 26 stycznia 2018. Badanie w Zakładzie Karnym w Nowym Sączu (jednostka typu zamkniętego) przeprowadzono w dniach 7–11 lutego 2018 roku, w Zakładzie Karnym w Rzeszowie (jednostka typu zamkniętego) badanie prowadzono w dniach 22-25 lutego 2018 roku. W Areszcie Śledczym w Radomiu badano skazanych od 12 do 16 marca 2018 roku, badanie w Zakładzie Karnym w Trzebini (jednostka typu półotwartego) przeprowadzono od 21 do 23 marca 2018 roku.

Wyniki badań

Dla 48 pytań kwestionariusza badawczego *Praca w Ocenie Skazanych*⁷, stosując analizę czynnikową metodą głównych składowych, określono eksploracyjnie konstrukt wymiarowy. Zgodnie z zaleceniem Field'a⁸, z użyciem macierzy przeciwobrazów, określono wartości KMO dla poszczególnych pytań, precyzując, czy są one na tyle spójne z pozostałymi pytaniami narzędzia, by można je pozostawić w analizie. 48 pytań uzyskało zadowalające indywidualne właściwości pomiarowe KMO.

⁷ P5, P7, P8, P9, P11, P12, P13, P14, P15, P16, P17, P18, P21, P23, P24, P25, P26, P27, P28, P31, P32, P33, P35, P36, P46, P47.

⁸ A. Field, *Discovering Statistics using IBM SPSS Statistics*, SAGE, London 2013.

Miara adekwatności doboru dla całej próby (wszystkich pytań) wynosiła w pełni akceptowalne $KMO = 0,913$, co oznacza zadowalającą adekwatność pobierania próbek do analizy. Test sferyczności Barletta [$\text{Chi}^2(1128) = 9875,056; p < 0,001$] wykazał, że korelacje między poszczególnymi wymiarami były wystarczająco duże, by przeprowadzić ekstrakcję czynników⁹.

Zarówno wykres osypiska, jak i kryterium Kaisera wskazały rozwiązanie czteroczynnikowe, wyjaśniające razem 40,130% wariancji. Oznacza to, że biorąc pod uwagę podejście eksploracyjne dla tworzonego narzędzia do pomiaru ocen pracy dokonywanych przez skazanych, badani traktowali udzielane odpowiedzi jako odpowiedzi dla czterech wyraźnie rozdzielnych wymiarów. Do ekstrakcji czynników użyto metody Varimax.

Pierwszy wyekstrahowany wymiar (czynnik), nazwany Rozwój Poczucia Własnej Wartości i Użyteczności, zawiera pytania o treści świadczącej, że wykonywanie pracy może przyczyniać się do postrzegania siebie jako osoby przydatnej innym, np.: P14. Czy wykonując pracę odczuwał Pan, że jest komuś przydatny? Początkowa wartość własna czynnika to 11,666. Czynnik ten wyjaśnia 13,965% wariancji. Czynnik drugi, nazwany Zaspokajanie Potrzeb, złożony jest ze stwierżeń i pytań o konotacji wskazującej, że zaspokajanie osobistych potrzeb jest wartością cenioną przez skazanych, np.: P8. Praca w więzieniu umożliwiła Panu zaspokojenie codziennych potrzeb (np. kawa, herbata). Początkowa wartość własna czynnika osiągnęła 3,202. Czynnik ten wyjaśnia 10,831% wariancji.

---

⁹ S. Bedyńska, A. Brzezicka, *Statystyczny drogowskaz*, Wydawnictwo SWPS ACADEMIKA, Warszawa 2007.

Tabela 5. Wyniki analizy czynnikowej danych uzyskanych za pomocą Kwestionariusza Ankiety Praca w Ocenie Skazanych

Macierz rotowanych składowych

	Składowa			
	Rozwój Poczucia Własnej Wartości i Użyteczności	Zaspokajanie Potrzeb	Nadanie Sensu Więziennej Egzystencji	Kontakt ze Skazanymi
P14. Czy wykonując pracę odczuwał Pan, że jest komuś przydatny?	,618	,129	,167	
P25. Czy dzięki pracy nauczył się Pan czegoś przydatnego?	,609	,286		
P28. Czy praca może Pana pozytywnie zmienić ?	,602	,111	,232	,115
P21. Czy praca wzmacnia pańskie poczucie własnej wartości?	,581	,148	,296	
P11. Czy praca z innymi uczyniła Pana odpowiedzialnym za swój wkład (w pracę)?	,573	,154		,176
P26. Czy w miejscu zatrudnienia spożytkował Pan swoje umiejętności?	,560	,267		
P12. Czy podjęcie pracy w więzieniu zostało dobrze przyjęte przez bliską osobę?	,531	,116		,131
P31. Czy pochwała w pracy sprawiła lub sprawiłaby Panu przyjemność?	,501		,188	
P5. Czy zarobione pieniądze poprawiły pańską finansową sytuację w więzieniu?	,224	,800		
P8. Praca w więzieniu umożliwiła Panu zaspokojenie codziennych potrzeb (kawa, herbata).	,103	,800	,176	
P27. Najważniejsze, że praca polepsza sytuację materialną?		,701	,176	,173
P7. Sens pracy sprowadza się do tego, że nie trzeba się prosić o ważne rzeczy (np. o papierosy).		,685	,148	,121
P18. Czy zarobione pieniądze spożytkował Pan do zmniejszenia zadłużenia wobec osób innych niż bliskie?	,181	,645		
P17. Czy zarobione pieniądze wykorzystał Pan do wsparcia bliskiej osoby?	,230	,625		
P16. Czy zarobione pieniądze pozwoliły Panu uregulować zobowiązania na wolności?	,246	,624	,112	
P13. Czy dostrzega Pan, że wykonywanie pracy uniezależnia od pomocy innych?	,244	,564		,147

P46. Czy zgodzi się Pan ze stwierdzeniem, że dzień bez pracy to dzień stracony?	,256	,108	,634	
P24. Czy brak zatrudnienia w danym dniu, czyni ten dzień bezsensownym?	,232		,606	
P9. Czy pracując, czuje się Pan lepszy od niepracujących?		,125	,571	
P32. Czy zgadza się Pan ze stwierdzeniem, że dopiero wykonywanie pracy czyni nas przydatnymi?	,267		,523	
P35. Czy podejmując pracę, chciał Pan zyskać uznanie bliskiej osoby?	,264		,410	,178
P47. Dobra praca umożliwia kontakty ze skazanymi.				,807
P36. Czy w miejsce zatrudnienia sprzyja nawiązywaniu kontaktów ze skazanymi?	,151			,712
P15. Jest bardzo ważne, aby praca umożliwiała codzienny kontakt w więźniami.	,147			,645
P33. Najważniejsze, że praca daje kontakt z innymi osobami.	,119	,105	,174	,513
P23. Czy ceni Pan pracę ze skazanymi?	,333	,106		,498

Metoda wyodrębniania czynników - Głównych składowych. Metoda rotacji - Varimax z normalizacją Kaisera. Rotacja osiągnęła zbieżność w 7 interakcjach.

Źródło: obliczenia własne.

Trzeci czynnik został nazwany Nadanie Sensu Więziennej Egzystencji, ponieważ zawiera pytania wskazujące na to, że to właśnie praca może ogniskować więzienną aktywność skazanego, np.: P46. Czy zgodzi się Pan ze stwierdzeniem, że dzień bez pracy to dzień stracony. Początkowa wartość własna czynnika to 2,319. Czynnik ten wyjaśnia on 8,261% wariancji.

Czwarty wyekstrahowany wymiar (czynnik), nazwany Kontakt ze Skazanymi, zawiera stwierdzenia i pytania, które unaoczniają, że wykonywanie pracy może przyczyniać się do zaspokajania potrzeby kontaktów ze skazanymi, np.: P47. Dobra praca umożliwia kontakty ze skazanymi. Początkowa wartość własna czynnika 2,076. Czynnik ten wyjaśnia 7,073% wariancji.

W celu określenia poziomu rzetelności (rzetelności rozumianej jako cecha oznaczająca dokładność pomiaru) kwestionariusza obliczono statystki Alfa-Cronbacha¹⁰. Rzetelność skali Rozwój Poczucia Własnej Wartości i Użyteczności złożonej z 8 pozycji: P11, P12, P14, P21,

¹⁰ Ponieważ wszystkie skale dla pytań kwestionariusza badawczego były takie, wynik wymiarowy był średnią dla wyników poszczególnych pytań.

P25, P26, P28, P31 wynosi $\alpha = 0,813$, czyli skala cechuje się zadowalającą rzetelnością. Rzetelność skali Zaspokajanie Potrzeb złożonej z 8 pozycji: P5, P7, P8, P13, P16, P17, P18, P27 wynosi $\alpha = 0,872$, także i ta skala cechuje się zadowalającą rzetelnością. Rzetelność skali Nadanie Sensu Więziennej Egzystencji złożonej z 5 pozycji: P9, P24, P32, P35, P46 wynosi $\alpha = 0,710$, czyli skala cechuje się zadowalającą rzetelnością. Rzetelność skali Kontakt ze Skazanymi złożonej z 5 pozycji: P15, P23, P33, P36, P47 wynosi $\alpha = 0,741$. Również i ta skala charakteryzuje się zadowalającą rzetelnością.

Tabela 6. Miary statystyczne uzyskanych czynników

Czynnik	N	M	SD	R	s^2	<i>Me</i>	<i>K-S</i>	<i>SK</i>	<i>KU</i>
Rozwój Poczucia Własnej Wartości i Użyteczności	526	3,8	0,588	3,50	0,346	3,875	0,126**	-0,719	0,844
Zaspokajanie Potrzeb	526	3,1	0,87	4,0	0,765	3,25	0,075**	-0,210	-0,571
Nadanie Sensu Więziennej Egzystencji	526	3,0	0,77	4,00	0,597	3,0	0,080**	0,151	-0,517
Kontakt ze Skazanymi	526	3,52	0,65	3,20	0,428	3,6	0,128**	-0,318	-0,227

** $p < 0,001$

Źródło: obliczenia własne.

Obliczone miary statystyczne dla czynnika Rozwój Poczucia Własnej Wartości i Użyteczności wykazały, że ten czynnik charakteryzował się umiarkowanym zróżnicowaniem. Aby sprawdzić normalność rozkładu wyników zastosowano test Kołmogorowa-Smirnowa, który sprawdza się dla dużych grup. Statystyka oraz istotność dla tego testu wykazały, że rozkład danych nie był zgodny z rozkładem normalnym ($p < 0,001$). Statystyka skośności (*SK*) wskazała nieznaczną lewoskośność, czyli przewagę wartości niższych od średniej, natomiast statystyka kurtozy (*KU*) wskazała niewielką leptokurtyczność, czyli koncentrację

wyników wokół średniej.

Zaspokajanie Potrzeb jako czynnik charakteryzował się umiarkowanym zróżnicowaniem. Rozkład czynnika nie był zgodny z rozkładem normalnym ($p < 0,001$). Statystyka skośności (*SK*) wskazała nieznaczną lewoskośność, czyli przewagę wartości niższych od średniej, natomiast statystyka kurtozy (*KU*) wskazała umiarkowaną platykurtyczność, czyli małą koncentrację wyników wokół średniej, a dużo wyników skrajnych.

Także czynnik Nadanie Sensu Więziennej Egzystencji charakteryzował się umiarkowanym zróżnicowaniem. Rozkład czynnika nie był zgodny z rozkładem normalnym ($p < 0,001$). Statystyka skośności (*SK*) wskazała nieznaczną prawoskośność, czyli przewagę wartości wyższych od średniej, natomiast statystyka kurtozy (*KU*) wskazała umiarkowaną platykurtyczność, czyli małą koncentrację wyników wokół średniej, a dużo wyników skrajnych.

Kontakt ze Skazanymi jako czynnik charakteryzował się umiarkowanym zróżnicowaniem. Rozkład czynnika nie był zgodny z rozkładem normalnym ($p < 0,001$). Statystyka skośności (*SK*) wskazała nieznaczną lewoskośność, czyli przewagę wartości niższych od średniej, natomiast statystyka kurtozy (*KU*) wskazała umiarkowaną platykurtyczność, czyli małą koncentrację wyników wokół średniej, a dużo wyników skrajnych.

W celu weryfikacji związku między uzyskanymi czynnikami przeprowadzono analizę korelacji. Zastosowano nieparametryczny test korelacji *rho* Spearmana oparty na rangach, którego właściwości pozwalają na dobre oszacowanie współczynników korelacji w przypadku zaburzonych rozkładów zmiennych. Współczynniki wskazują, że wraz ze wzrostem Rozwoju Poczucia Własnej Wartości i Użyteczności silnie rośnie wymiar Zaspokajanie Potrzeb ($p < 0,01$) oraz silnie rośnie czynnik Nadanie Sensu Więziennej Egzystencji ($p < 0,01$) i umiarkowanie rośnie wymiar Kontakt ze Skazanymi ($p < 0,01$). Wraz ze wzrostem Zaspokajania Potrzeb umiarkowanie wzrasta wymiar Nadanie Sensu Więziennej Egzystencji ($p < 0,01$) oraz słabo wzrasta Kontakt ze Skazanymi jako wymiar ($p < 0,01$). Wraz ze wzrostem wymiaru Nadanie Sensu Więziennej Egzystencji słabo wzrasta czynnik Kontakt ze Skazanymi ($p < 0,01$).

Tabela 7. Współczynniki korelacji rangowej ρ Spearmana pomiędzy uzyskanymi czynnikami

		Rozwój Poczucia Własnej Wartości i Użyteczności	Zaspokajanie Potrzeb	Nadanie Sensu Więziennej Egzystencji	Kontakt ze Skazanymi
Rozwój Poczucia Własnej Wartości i Użyteczności	Współczynnik korelacji Istotność (dwustronna) N				
Zaspokajanie Potrzeb	Współczynnik korelacji Istotność (dwustronna) N	,430 ,000 526			
Nadanie Sensu Więziennej Egzystencji	Współczynnik korelacji Istotność (dwustronna) N	,438** ,000 526	,314** ,000 526		
Kontakt ze Skazanymi	Współczynnik korelacji Istotność (dwustronna) N	,340** ,000 526	,214** ,000 526	,241** ,000 526	

** Korelacja jest istotna na poziomie 0.01 (dwustronnie).

Źródło: obliczenia własne.

W celu weryfikacji hipotezy o związku Nastroju badanych z ocenami pracy przeprowadzono analizę korelacji. Nastrój był badany z użyciem 11-stopniowej skali Likerta (*Jak się Pan dzisiaj czuje?*). Zastosowano nieparametryczny test korelacji τ -b Kendalla. Korelacje między Nastrojem a Rozwojem Poczucia Własnej Wartości i Użyteczności (τ -b

Kendalla 0,135), oraz między Nastrojem a wymiarem Nadanie Sensu Więziennej Egzystencji (*tau-b* Kendalla 0,066), a także między Nastrojem a wymiarem Kontakt ze Skazanymi (*tau-b* Kendalla 0,082) były istotne statystycznie. Są to jednak bardzo niskie wartości współczynnika korelacji, które należy interpretować jako brak lub bardzo słabą korelację¹¹. Nie stwierdzono korelacji między Nastrojem a wymiarem Zaspokajanie Potrzeb. Można zatem wnioskować, że wyniki badania są wiarygodne.

Tabela 8. Współczynniki korelacji *tau-b* Kendalla pomiędzy uzyskanymi czynnikami a deklaracją badanych o ich nastroju

Zmienne		Jak się Pan dzisiaj czuje?
Rozwój Poczucia Własnej Wartości i Użyteczności	Współczynnik korelacji	0,135**
	Istotność dwustronna	0,000
	N	526
Zaspokajanie Potrzeb	Współczynnik korelacji	0,052
	Istotność dwustronna	0,106
	N	526
Nadanie Sensu Więziennej Egzystencji	Współczynnik korelacji	0,066*
	Istotność dwustronna	0,045
	N	526
Kontakt ze Skazanymi	Współczynnik korelacji	0,082*
	Istotność dwustronna	0,013
	N	526

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Źródło: obliczenia własne.

Kwestionariusz zawierał także skalę kłamstwa (KŁ). W celu sprawdzenia związku między wynikiem w Skali Kłamstwa a wymiarami kwestionariusza przeprowadzono analizę korelacji z użyciem nieparametrycznego testu korelacji *tau-b* Kendalla. Korelacje między wynikiem w Skali Kłamstwa a Rozwojem Poczucia Własnej Wartości i Użyteczności (*tau-b* Kendalla 0,111), oraz między wynikiem w Skali Kłamstwa a wymiarem Zaspokajanie Potrzeb (*tau-b* Kendalla 0,085), a także między wynikiem w Skali Kłamstwa a wymiarem Nadanie Sensu Więziennej Egzystencji (*tau-b* Kendalla 0,151) były istotne statystycznie. Są to jednak bardzo niskie wartości współczynnika korelacji, które należy interpretować jako brak lub bardzo słabą korelację¹². Nie stwierdzono korelacji między wynikiem w Skali Kłamstwa a wymiarem Kontakt ze Skazanymi. Można zatem wnioskować, że wyniki badania są wiarygodne.

¹¹ S. Bedyńska, M. Cypriańska, *Statystyczny drogowskaz 2. Praktyczne wprowadzenie do analizy wariancji*, Akademickie Sedno, Warszawa 2013, s. 201.

¹² Ibidem.

Tabela 9. Współczynniki korelacji *tau-b* Kendalla pomiędzy uzyskanymi czynnikami a wynikami w Skali Kłamstwa badanych

Zmienne		Skala Kłamstwa
Rozwój Poczucia Własnej Wartości i Użyteczności	Współczynnik korelacji	0,111**
	Istotność dwustronna	0,001
	N	526
Zaspokajanie Potrzeb	Współczynnik korelacji	0,085*
	Istotność dwustronna	0,012
	N	526
Nadanie Sensu Więziennej Egzystencji	Współczynnik korelacji	0,151**
	Istotność dwustronna	0,000
	N	526
Kontakt ze Skazanymi	Współczynnik korelacji	0,006
	Istotność dwustronna	0,855
	N	526

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Źródło: obliczenia własne.

Odnotowano, że wiek skazanych nie ma związku z wymiarami Rozwój Poczucia Własnej Wartości i Użyteczności oraz Kontakt ze Skazanymi. Natomiast wraz z wiekiem skazanych rośnie wartość wymiaru Zaspokajanie Potrzeb ($p < 0,01$) oraz czynnika Nadanie Sensu Więziennej Egzystencji ($p < 0,01$).

Ujawniono także, że im dłuższy jest czas pozostały do końca kary, tym większa jest wartość wymiaru Rozwój Poczucia Własnej Wartości i Użyteczności ($p < 0,01$). Natomiast nie stwierdzono związku między czasem pozostałym do końca kary a wymiarami Zaspokajanie Potrzeb, Nadanie Sensu Więziennej Egzystencji oraz Kontakt ze Skazanymi.

Tabela 10. Współczynniki korelacji rangowej *rho* Spearmana pomiędzy uzyskanymi czynnikami a zmiennymi: wiek, czas pozostały do końca kary

Zmienne		Wiek	Czas pozostały do końca kary
Rozwój Poczucia Własnej Wartości i Użyteczności	Współczynnik korelacji	0,057	0,114**
	Istotność dwustronna	0,188	0,009
	N	526	526
Zaspokajanie Potrzeb	Współczynnik korelacji	0,154**	0,075
	Istotność dwustronna	0,000	0,086
	N	526	526

Nadanie Sensu Więziennej Egzystencji	Współczynnik korelacji	0,229**	-0,025
	Istotność dwustronna	0,000	0,567
	N	526	526
Kontakt ze skazanymi	Współczynnik korelacji	0,061	-0,003
	Istotność dwustronna	0,164	0,942
	N	526	526

** $p < 0,01$

Źródło: obliczenia własne.

Aby ocenić czy między skazanymi pracującymi odpłatnie i nieodpłatnie występują różnice w kwestii formułowania ocen pracy wykonano analizę międzygrupową, gdzie zmienną niezależną był podział skazanych ze względu na fakt, czy pracują odpłatnie czy nieodpłatnie, a zmiennymi zależnymi były wymiary uzyskane drogą analizy czynnikowej. Analiza różnic dla czynnika Rozwój Poczucia Własnej Wartości i Użyteczności nieparametrycznym testem rangowym U Manna –Withneya wykazała, że różnice są istotne statystycznie ($p < 0,01$). Skazani zatrudnieni odpłatnie wyżej oceniali Rozwój Poczucia Własnej Wartości i Użyteczności niż skazani zatrudnieni nieodpłatnie.

Analiza różnic dla czynnika Zaspokajanie Potrzeb nieparametrycznym testem rangowym U Manna –Withneya wykazała, że różnice są istotne statystycznie ($p < 0,01$). Skazani zatrudnieni odpłatnie wyżej oceniali Zaspokajanie Potrzeb niż skazani zatrudnieni nieodpłatnie.

Nie było zaś różnic między skazanymi zatrudnionymi odpłatnie i nieodpłatnie w kwestii oceny dotyczącej Nadania Sensu Więziennej Egzystencji oraz Kontakt z Skazanymi. Należy jednak koniecznie podkreślić, iż w przypadku wymiaru Nadanie Sensu Więziennej Egzystencji wartość Z przybliżyła się do wartości krytycznej.

Tabela 11. Uzyskane czynniki a zatrudnienie odpłatne i nieodpłatne

Zmienne	Skazani zatrudnieni odpłatnie ($N=350$)		Skazani zatrudnieni nieodpłatnie ($N=176$)		U	Z	P
	Średnia ranga	Suma rang	Średnia ranga	Suma rang			
Rozwój	284,22	99475,50	222,30	39125,50	23549,500	-4,427*	0,000

Poczucia Własnej Wartości i Użyteczności							
Zaspokajanie Potrzeb	323,98	113394,50	143,22	25206,50	9630,500	-12,887*	0,000
Nadanie Sensu Więziennej Egzystencji	271,18	94912,00	248,23	43689,00	28113,000	-1,639	0,101
Kontakt ze Skazanymi	263,98	92392,00	262,55	46209,00	30633,000	-0,102	0,919

** $p < 0,01$

Źródło: obliczenia własne.

Aby ocenić czy między skazanymi pracującymi na terenie zakładu karnego (aresztu śledczego) i skazanymi zatrudnionymi poza terenem zakładu karnego (aresztu śledczego) występują różnice w kwestii formułowania ocen pracy wykonano analizę międzygrupową, gdzie zmienną niezależną był podział skazanych ze względu na miejsce zatrudnienia, a zmiennymi zależnymi były wymiary uzyskane drogą analizy czynnikowej. Analiza różnic dla czynnika Rozwój Poczucia Własnej Wartości i Użyteczności nieparametrycznym testem rangowym U Manna –Withneya wykazała, że różnice są istotne statystycznie ($p < 0,05$). Skazani zatrudnieni poza terenem zakładu karnego (aresztu śledczego) wyżej oceniali Rozwój Poczucia Własnej Wartości i Użyteczności niż skazani pracujący na terenie zakładu karnego (aresztu śledczego). Analiza różnic dla czynnika Zaspokajanie Potrzeb nieparametrycznym testem rangowym U Manna –Withneya wykazała, że różnice są istotne statystycznie ($p < 0,01$). Skazani zatrudnieni poza terenem zakładu karnego (aresztu śledczego) wyżej oceniali Zaspokajanie Potrzeb niż skazani pracujący na terenie zakładu karnego (aresztu śledczego). Nie było zaś różnic między skazanymi pracującymi na terenie zakładu karnego (aresztu śledczego) i skazanymi zatrudnionymi poza terenem zakładu karnego (aresztu śledczego) w kwestii oceniania Nadania Sensu Więziennej Egzystencji oraz Kontaktu ze Skazanymi.

Tabela 12. Uzyskane czynniki a zatrudnienie na terenie zakładu karnego lub aresztu śledczego i poza terenem zakładu karnego lub aresztu śledczego

Zmienne	Zatrudnieni na terenie zakładu karnego lub aresztu śledczego (N=349)		Zatrudnieni poza terenem zakładu karnego lub aresztu śledczego (N=177)		U	Z	P
	Średnia ranga	Suma rang	Średnia ranga	Suma rang			
Rozwój Poczucia Własnej Wartości i Użyteczności	250,37	87377,50	289,40	51223,50	26302,500	-2,795*	0,005
Zaspokajanie Potrzeb	241,20	84180,00	307,46	54421,00	23105,000	-4,730**	0,000
Nadanie Sensu Więziennej Egzystencji	259,53	90575,50	271,33	48025,50	29500,500	-0,844	0,399
Kontakt ze Skazanym	268,20	93602,00	254,23	44999,00	29246,000	-1,003	0,316

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Źródło: obliczenia własne.

Odnotowano, że nie ma związku między liczbą pobytów w więziennej izolacji a zmiennymi Rozwój Poczucia Własnej Wartości i Użyteczności, Zaspokajanie Potrzeb, Nadanie Sensu Więziennej Egzystencji oraz Kontakt ze Skazanymi. Rezultat badawczy zdaje się wskazywać, że w trakcie kolejnych pobytów w więzieniu skazani nie zmieniają znacząco postrzegania pracy. Dla wielu skazanych, niezależnie od liczby pobytów w więzieniu, praca może być nowym doświadczeniem lub aktywnością ujawniającą się zazwyczaj w trakcie odbywania kary pozbawienia wolności. Okolicznością pozostającą w związku z postrzeganiem pracy przez skazanych może być obserwowany od lat osiemdziesiątych brak

miejsce pracy w więzieniach.

Tabela 13. Współczynniki korelacji *tau-b* Kendalla dla uzyskanych czynników a liczbą pobyków w izolacji więziennej

Zmienne		Liczba pobyków w izolacji więziennej
Rozwój Poczucia Własnej Wartości i Użyteczności	Współczynnik korelacji Istotność dwustronna N	-0,008 0,813 526
Zaspokajanie Potrzeb	Współczynnik korelacji Istotność dwustronna N	0,062 0,061 526
Nadanie Sensu Więziennej Egzystencji	Współczynnik korelacji Istotność dwustronna N	-0,005 0,889 526
Kontakt ze Skazanymi	Współczynnik korelacji Istotność dwustronna N	-0,024 0,489 526

Źródło: obliczenia własne.

Wykazano, że nie ma związku między wykształceniem a zmiennymi Rozwój Poczucia Własnej Wartości i Użyteczności, Nadanie Sensu Więziennej Egzystencji oraz kontakt ze Skazanymi. Natomiast odnotowano związek między wykształceniem a czynnikiem Zaspokajanie Potrzeb - im lepiej wykształceni byli skazani, tym niżej w pracy cenili Zaspokajanie Potrzeb ($p < 0,01$). Rezultat badawczy zdaje się wskazywać, że dla lepiej wykształconych skazanych Zaspokajanie Potrzeb nie jest dominującym walorem wykonywanej w więzieniu pracy. Być może wyższy poziom uświadomienia pozwala dostrzec oraz nadać właściwą rangę niematerialnym walorom pracy.

Tabela 14. Współczynniki korelacji *tau-b* Kendalla dla uzyskanych czynników a wykształceniem skazanych

Zmienne		Wykształcenie skazanych
Rozwój Poczucia Własnej Wartości i Użyteczności	Współczynnik korelacji Istotność dwustronna N	-0,041 0,226 526
Zaspokajanie Potrzeb	Współczynnik korelacji Istotność dwustronna N	-0,118** 0,000 526
Nadanie Sensu Więziennej Egzystencji	Współczynnik korelacji	-0,033

	Istotność dwustronna	0,323
	N	526
Kontakt ze Skazanymi	Współczynnik korelacji	-0,029
	Istotność dwustronna	0,400
	N	526

** $p < 0,01$

Źródło: obliczenia własne.

W kwestionariuszu ankiety zawarto także pytanie: *Co w pracy ceni pan najbardziej?* A zatem badano pozytywne aspekty pracy wykonywanej w trakcie odbywania kary pozbawienia wolności, tu wyrażone słowami samych skazanych. Analizę danych zawartych w tabeli nr 15 warto poprzedzić refleksją nad wartościami cenionymi przez skazanych, które zdają się stanowić o pozytywnych implikacjach oddziaływania pracy jako środka oddziaływania penitencjarnego. Myśl będąca wynikiem takiego zastanowienia się skłania do stwierdzenia, że pozytywnymi pracami powinny być: *sumienność, możliwość rozwoju, dokładność oraz współdziałanie i porządek*). Jak wynika z uzyskanych danych, wartości te znalazły większe uznanie u skazanych zatrudnionych nieodpłatnie niż odpłatnie. W sposób szczególny zdaje się o tym zaświadczać ranga nadana sumienności. Co prawda zatrudnieni odpłatnie także wymienili ten walor pracy, ale nadali mu o wiele niższą rangę. Konkludując, rangi nadane wartościom cenionym przez zatrudnionych odpłatnie, zdają się wskazywać na odmienne (niż zatrudnionych odpłatnie) postrzeganie pozytywnych aspektów pracy. Pracujący odpłatnie przede wszystkim cenią utylitarne korzyści materialne oraz korelujące z pracą dobrodziejstwa, które łagodzą izolację więzienną (wynagrodzenie, szybki upływ czasu, zagospodarowanie czasu, czas poza zakładem). Z wychowawczego punktu widzenia można zaryzykować stwierdzenie, że praca nieodpłatna, mimo że nie realizuje najpełniej założeń resocjalizacyjnych (wszak pełniej czyni to praca odpłatna), nieoczekiwanie dobrze spełnia oczekiwania stawiane pracy jako głównemu środkowi oddziaływania penitencjarnego. Do takiego wniosku skłaniają także wypowiedzi badanych skazanych.

Tabela 15. Wartości cenione przez skazanych (wyrażone ich słowami)

Skazani zatrudnieni odpłatnie			Skazani zatrudnieni nieodpłatnie		
	Częstość	Procent ważnych		Częstość	Procent ważnych
Kontakt z osobami wolnymi	27	8,9	Sumienność	15	11,4
Wynagrodzenie	25	8,2	Zagospodarowanie czasu	12	9,1
Szybki upływ czasu	25	8,2	Kontakt ze skazanymi	8	6,1
Zagospodarowanie czasu	22	7,2	Szybki upływ czasu	7	5,3
Sumienność	19	6,3	Wyjście z celi	7	5,3
Czas poza zakładem karnym	13	4,3	Możliwość rozwoju	5	3,8
Spokój	10	3,3	Dokładność	5	3,8
To co robię	10	3,3	Współdziałanie	4	3,0
Możliwość rozwoju	9	3,0	Spokój	4	3,0
Wyjście z celi	9	3,0	Porządek	4	3,0
N Ważne Braki danych		304 46	N Ważne Braki danych		132 44

Źródło: obliczenia własne.

Podsumowanie

Literatura przedmiotu w sposób nie budzący wątpliwości udowadnia jak znaczącą rolę w egzystencji człowieka odgrywa praca. Zarówno w jego jednostkowym wymiarze, jak również w szerszym społecznym ujęciu. Nawet pobieżna analiza ujawnia, że praca pozostaje w związku z osobniczym rozwojem człowieka, umożliwia społecznie akceptowany sposób zaspokajania potrzeb, wyznacza pozycję społeczną w grupie ludzi. W rzeczywistości wykonywanie pracy ma o wiele dalej sięgające implikacje. Niniejsze opracowanie jest próbą zbadania, jak oceniają pracę mężczyźni w trakcie odbywania kary pozbawienia wolności. Wykres osypiska oraz kryterium Keisera wykazały, że ocena pracy nie sprowadza się do

jednolitego wymiaru, lecz stanowi czteroczynnikowy konstrukt wyjaśniający 40,13% wariacji. Pierwszy z wyekstrahowanych czynników, a mianowicie *Rozwój Poczucia Własnej Wartości i Użyteczności*, wyjaśnia 13,97% wariacji. Drugi czynnik, tj. *Zaspokajanie Potrzeb*, wyjaśnia 10,83% wariacji. Trzeci czynnik, określony jako *Nadanie Sensu Więziennej Egzystencji* wyjaśnia 8,26% wariacji. Natomiast czwarty wyekstrahowany wymiar to *Kontakt ze Skazanymi*, który wyjaśnia 7,07% zmienności. Wykazano, że wiek skazanych nie ma związku z wymiarami *Rozwój Poczucia Własnej Wartości i Użyteczności* oraz *Kontakt ze Skazanymi*. Natomiast wraz z wiekiem rośnie wartość wymiaru *Zaspokajanie Potrzeb* ($p < 0,01$) oraz czynnika *Nadanie Sensu Więziennej Egzystencji* ($p < 0,01$). Pierwsza hipoteza potwierdziła się częściowo. Odnotowano także, że im dłuższy czas pozostały do końca kary, tym większa jest wartość wymiaru *Rozwój Poczucia Własnej wartości i Użyteczności* ($p < 0,01$). Natomiast nie stwierdzono związku między czasem pozostałym do końca kary a wymiarami: *Zaspokajanie Potrzeb*, *Nadanie Sensu Więziennej Egzystencji* oraz *Kontakt ze Skazanymi*. Także druga hipoteza potwierdziła się częściowo. Formułując trzecią hipotezę dopatrywano się związku między ocenami a odpłatnością za wykonana pracę. Analiza różnic dla czynnika *Rozwój Poczucia Własnej Wartości i Użyteczności* nieparametrycznym testem rangowym U Manna –Withneya wykazała, że różnice są istotne statystycznie ($p < 0,01$). Skazani zatrudnieni odpłatnie wyżej oceniali *Rozwój Poczucia Własnej Wartości i Użyteczności* niż skazani zatrudnieni nieodpłatnie. Analiza różnic dla czynnika *Zaspokajanie Potrzeb* nieparametrycznym testem rangowym U Manna –Withneya wykazała, że różnice są istotne statystycznie ($p < 0,01$). Skazani zatrudnieni odpłatnie wyżej oceniali *Zaspokajanie Potrzeb* niż skazani zatrudnieni nieodpłatnie. Nie było zaś różnic między skazanymi zatrudnionymi odpłatnie i nieodpłatnie w kwestii oceny dotyczącej wymiarów *Nadanie Sensu Więziennej Egzystencji* oraz *Kontakt ze Skazanymi*. Należy jednak koniecznie podkreślić, iż w przypadku czynnika *Nadanie Sensu Więziennej Egzystencji* wartość Z przybliżyła się do wartości krytycznej. Hipoteza trzecia potwierdziła się częściowo. Formułując czwartą hipotezę zakładano, że skazani zatrudnieni poza terenem zakładu będą wyżej oceniali pracę. Analiza różnic dla czynnika *Rozwój Poczucia Własnej Wartości i Użyteczności* nieparametrycznym testem rangowym U Manna –Withneya wykazała, że różnice są istotne statystycznie ($p < 0,05$). Skazani zatrudnieni poza terenem zakładu karnego (aresztu śledczego) wyżej oceniali *Rozwój Poczucia Własnej Wartości i Użyteczności* niż skazani pracujący na terenie zakładu karnego (aresztu śledczego). Analiza różnic dla czynnika *Zaspokajanie Potrzeb* nieparametrycznym testem rangowym U Manna –Withneya wykazała, że różnice są istotne statystycznie ($p < 0,01$). Skazani zatrudnieni poza terenem zakładu karnego (aresztu

śledczego) wyżej oceniali *Zaspokajanie Potrzeb* niż skazani pracujący na terenie zakładu karnego (aresztu śledczego). Nie było zaś różnic między skazanymi pracującymi na terenie zakładu karnego (aresztu śledczego) i skazanymi zatrudnionymi poza terenem zakładu karnego (aresztu śledczego) w kwestii oceniania czynnika *Nadanie Sensu Więziennej Egzystencji* oraz *Kontakt ze Skazanymi*. Hipoteza czwarta potwierdziła się częściowo.

Konkludując, skazani mogą pozytywnie postrzegać wykonywaną w więzieniu pracę. Dotychczasowe osobiste doświadczenia odnoszące się do pracy jako takiej (lub brak takich doświadczeń) niekoniecznie muszą przekładać się na jej wartościowanie w trakcie odbywania kary pozbawienia wolności. Okazuje się, że praca może stanowić wartość dla skazanego. Jej charakter oraz sposób wykonywania może pozostawać w związku z budowaniem poczucia własnej wartości i użyteczności oraz pozycją w grupie odniesienia. Może też nadawać sens egzystencji (tu więziennej). Nie pierwszy raz okazuje się, że praca będąc podstawową i kluczową aktywnością człowieka, należy do największych, uniwersalnych wartości. I wartości jej nie umniejszają nawet szeroko rozumiane warunki izolacji więziennej.

Bibliografia

- Bedyńska S., Brzezicka A., 2007, *Statystyczny drogowskaz*, Wydawnictwo SWPS ACADEMIKA, Warszawa.
- Bedyńska S., Cypriańska M., 2013, *Statystyczny drogowskaz 2. Praktyczne wprowadzenie do analizy wariancji*, Akademickie Sedno, Warszawa.
- Choynowski M., 1968, *Opracowanie polskiej adaptacji „Inwentarza osobowości” H.J. Eysencka (Maudsley Personality Inventory)*, „Biuletyn Psychometryczny”, nr 2.
- Drwał R.Ł., 1981, *Osobowość wychowanków zakładów poprawczych*, Ossolineum, Wrocław.
- Field A., 2013, *Discovering Statistics using IBM SPSS Statistics*, SAGE, London.
- Greń J., 1975, *Statystyka matematyczna modele i zadania*, PWN, Warszawa.
- Łukaszewicz A., *Program pracy więźniów Ministerstwa Sprawiedliwości*, 28.04.2016, [online] (dostęp: 1.08.2017), dostępny w Word Wide Web:www.rp.pl.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 sierpnia 2003 r. w sprawie sposobów prowadzenia oddziaływań penitencjarnych w zakładach karnych i aresztach śledczych (Dz. U. 2003 r. Nr 151, poz. 1469).
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 25 sierpnia 2003 r. w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonania kary pozbawienia wolności (Dz. U. 2003 r. Nr 152, poz. 1493).

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy (Dz. U. 1997 r. Nr 90, poz. 557, z późn. zm.).

Ustawa z dnia 9 kwietnia 2010 r. Ustawa o Służbie Więziennej (Dz. U. 2010 r. Nr 79, poz. 523, z późn. zm.).